

**GIOVANNI ODASSO, *BIBLIA I RELIGIE*.
BIBLIJNE PERSPEKTYWY TEOLOGII RELIGII,
TLUM. STANISŁAW OBIREK, KRAKÓW 2005, WAM, SS. 336.**

W prestiżowej serii wydawnictwa WAM Myśl teologiczna w roku 2005 opublikowano, tłumaczoną z języka włoskiego, książkę pt. *Biblia i religie. Biblijne perspektywy teologii religii*. Jej autor, Giovanni Odasso, jest wykładowcą Pisma św. na Papieskim Uniwersytecie Laterańskim. Tekst omawianej publikacji jest owocem jego pracy jako wykładowcy na innym rzymskim uniwersytecie, na Urbanianum. To papieskie ateneum przygotowuje przede wszystkim duchownych lub przyszłych duchownych z krajów określanych jako misyjne oraz osoby zamierzające wyjechać do owych krajów.

Publikacja ta wpisuje się w szerszy kontekst polityki wydawniczej WAM dotyczącej relacji chrześcijaństwa z innymi religiami. Jako czterdziestą pozycję w serii Myśl teologiczna opublikowano w 2003 roku książkę napisaną przez Jacques'a Dupuis: *Chrześcijaństwo i religie*. Ukazały się ponadto bardziej popularne publikacje z tej dziedziny, jak np. Hansa Waldenfelsa: *Chrystus a religie* (w 2004 roku) oraz w serii Mała Biblioteka Religii Hansa-Petera Hasenfratza: *Religie świata starożytnego a chrześcijaństwo* (w 2006 roku).

Książka składa się w istocie z dwóch odrębnych części. Pierwsza, zdecydowanie krótsza (s. 27–91), zatytułowana *Główne etapy teologii religii*, jest swego rodzaju wprowadzeniem do teologii religii. Druga, o wiele obszerniejsza (s. 95–282), nosi tytuł *Horyzonty biblijne* i jest podzielona na dwie sekcje, odpowiadające chrześcijańskiemu podziałowi Biblii.

W pierwszej części Giovanni Odasso przedstawia problem pojawienia się w teologii chrześcijańskiej nowej dyscypliny, określanej jako teologia religii. Relacjonuje, jak zrodziła się ta stosunkowo młoda dyscyplina, jakie kierunki zostały jej wyznaczone i jaką rolę w jej kształtowaniu odegrał Sobór Watykański II. Autor wskazuje na metodologiczne podstawy tej dyscypliny. Odasso nie tylko nakreśla jej początki, ale ukazuje również tych teologów, którzy wypracowali jej główne tezy, oraz wyjaśnia modele teologiczne przez nich wypracowane.

Przegląd głównych nurtów kształtujących tę nową dyscyplinę teologiczną rozpoczyna od teologii dialektycznej Karla Bartha, zasadniczo negatywnie nastawionej do każdej religii. Jednak myśl Bartha ewoluowała, była różnie interpretowana, czemu dali wyraz kontynuatorzy jego linii teologicznej. Odmienne postrzegał religie Jean Daniélou, twórca teorii wypełnienia. Jego wizja była o wiele bardziej pozytywna, a chrześcijaństwo zgodnie z tą teorią stanowiło wypełnienie ludzkich pragnień i oczekiwań. Jeszcze dalej poszedł w swych poszukiwaniach Karl Rahner, wypracowując doktrynę o „anonimowym chrześcijaństwie”. Teocentryczny prąd w teologii religii zapoczątkował i rozwinął jako rodzaj relatywistycznego pluralizmu John Hick. Giovanni Odasso przedstawił syntetycznie te kierunki, wskazując na ich główne aspekty, ale również na ich słabe punkty.

Na sekcję poświęconą Staremu Testamentowi składają się dwa rozdziały. Pierwszy z nich jest określony jako perspektywa historyczna, drugi zawiera perspektywę teologiczną. Na zakończenie tej sekcji Giovanni Odasso umieszcza ekskursus odnoszący się do biblijnej krytyki idolatrii.

W ramach rozdziału określonego tytułem *Perspektywa historyczna* (s. 95–126) autor podejmuje się analizy religii patriarchów, przedstawia „prehistorię” formuły przymierza oraz ukazuje, jak rozwijała się tradycja Paschy. W tym rozdziale postępuje on jak historyk religii, a teksty biblijne traktuje jako świadectwo historyczne. Można mieć jednak wątpliwości, czy takie traktowanie tekstów jest w pełni uzasadnione. Pewną słabość metodologiczną można dostrzec już także w odwoływaniu się raczej do dawniejszych badaczy religii Izraela. Trzeba jednak przyznać, pomimo podniesionych zastrzeżeń, że autor słusznie sytuuje te, wybrane z tekstów biblijnych i wyliczone powyżej, zjawiska w szerszym kontekście religijnym. Opisując religię patriarchów, G. Odasso posługuje się zasadniczo trzema kluczowymi koncepcjami. Stara się wskazać, że teksty biblijne są świadectwem doświadczenia religijnego patriarchów. Jego zasadniczym elementem jest samoobjawienie Boga. Zarówno to ludzkie doświadczenie, jak i boskie objawienie jest wpisane w szerszy kontekst religijny, z którego patriarchowie wyrosli, i w który byli wszczepieni. Autor przywołuje zasadę ciągłości, która, jego zdaniem, „ma podstawowe znaczenie dla teologicznego rozumienia rzeczywistości świata religii” (s. 107). Ta zasada jest fundamentalna dla określenia relacji pomiędzy chrześcijaństwem a innymi religiami. Tę samą zasadę stosuje autor, wyrażając związek biblijnych koncepcji przymierza i Paschy z podobnymi kulturowymi zjawiskami obecnymi w innych wspólnotach religijnych starożytnego Bliskiego Wschodu.

Po analizie początków i kulturowego kontekstu istotnych motywów biblijnych, Odasso sięga do świadectw różnych biblijnych tradycji teologicznych, w których zostały zawarte refleksje na temat innych religii. Autor odwołuje się do tradycji prorockiej, deuteronomistycznej (w książce zwanej: deuteronomiczną), kapłańskiej, mądrościowej oraz apokaliptycznej. Rozdział poświęcony tym tradycjom jest zatytułowany *Perspektywa teologiczna* (s. 127–214), czym autor w oczywisty sposób nawiązuje do poprzedniego rozdziału, podkreślając różnicę metodologiczną.

Z tradycji prorockiej autor wybiera dwa krótkie fragmenty zaczerpnięte z tekstów przypisywanych prorokom Amosowi (9, 7) i Jeremiaszowi (2, 10–11). Z przytoczonych tekstów wynika, że religie stanowią przestrzeń, w której człowiek otwiera się na transcendencję, zaś w kontekście niewierności Izraela wobec JHWH, inne ludy są przykładem oddania i wierności swym bogom.

Z tradycji deuteronomistycznej Giovanni Odasso wydobywa tekst (Pwt 4, 19–20), z którego wynika, że każda religia jest darem od JHWH, wskazującego każdemu narodowi religijno-kultową drogę ku zbawieniu.

Nawiązując do motywu obietnicy danej Noemu i do powołania Mojżesza, autor zarysowuje typową dla tradycji kapłańskiej strukturę teologiczną. Jest ona oparta na błogosławieństwie Boga skierowanym ku całej ludzkości i wzmocnionym obietnicą. W tej perspektywie błogosławieństwa chrześcijaństwo powinno postrzegać inne religie.

Tradycja mądrościowa, która czerpie z bogactwa kulturowego starożytnego Bliskiego Wschodu, jest szczególnie otwarta na innych, w tym na inne religie. Daje ona

możliwość teologicznego rozumienia doświadczenia religijnego człowieka oraz pośrednio rozumienia innych religii.

Kończąc rozdział o starotestamentalnych tradycjach, autor wydobywa z różnych nurtów idee dotyczące ich wymiaru eschatologicznego. Przypisuje duże znaczenie temu, co zwie ruchem apokaliptycznym, ze względu na pojawiający się w nim motyw wiary w zmartwychwstanie. Ale w swym opracowaniu nie ograniczył się jedynie do wymienionego ruchu, który nabrał szczególnego znaczenia we wczesnym judaizmie. Analizując temat wiary w zmartwychwstanie, sięgnął do różnych tekstów. Z koncepcji apokaliptycznych wyprowadził tezę o uczestnictwie wszystkich ludów w zmartwychwstaniu. Nawiązał przy tym do zasady odpłaty, która „odgrywa fundamentalną rolę semantyczną w Piśmie” (s. 213).

Zdaniem autora, rozpatrywanie problematyki zmartwychwstania poprzez pryzmat jej powstawania jest „szczególnie cenne z punktu widzenia teologii religii”. Zgodnie z koncepcją apokaliptyczną, celem wszystkich ludów jest uczestniczenie w zmartwychwstaniu. W prezentacji tej kwestii autor posługuje się tezą o powszechności zbawienia. Jest ona osadzona w kontekście Królestwa Bożego oraz oparta na zasadzie odpłaty. Odasso z tej perspektywy formułuje zadanie, jakie Biblia stawia wszystkim wierzącym w Boga, „którego głos rozbrzmiewa w Piśmie” (s. 214). Tym zadaniem jest „rozpoznanie wartości pozytywnych obecnych w doświadczeniach religijnych różnych ludów” (s. 214).

Biblia jednak, dając teologom religii podstawy ku temu, aby rozpoznać w innych religiach to, co wartościowe, nie pozwala na sformułowanie zasady permissywnej, akceptującej *in toto*, wszelkie przejawy religijności. Biblijnym tematem, który zdaniem G. Odasso przynosi znaczące konsekwencje dla teologii religii w tej kwestii, jest krytyka idolatrii.

Konstrukcja sekcji poświęconej Nowemu Testamentowi różni się zasadniczo od tej poświęconej Staremu Testamentowi. Analiza dotycząca Nowego Testamentu „koncentruje się przede wszystkim na wyznaniu wiary w Pana zmartwychwstałego” (s. 231). To wyznanie, jak przyznaje autor, jest kluczowe dla teologii chrześcijańskiej. Wynika to z jej charakteru chrystologicznego. I tym samym, stwierdza dalej autor, jest czymś podstawowym dla teologii religii. Ta teza jednoznacznie wskazuje na podstawę chrystologiczną teologii religii.

Będąc egzegetą, autor dokonuje wprawdzie wyczerpującej prezentacji wyznania wiary w Zmartwychwstałego (s. 233–252). To wyznanie sytuuje w kontekście wspólnot wczesnochrześcijańskich, a jego konsekwencje soteriologiczne rozciąga na wszystkich ludzi. Te konsekwencje wynikają z uniwersalności wydarzenia, jakim było zmartwychwstanie. Wydarzenie to przekracza granice rzeczywistości, ponieważ sięga transcendencji Boga, i z tejże racji dotyczy każdego człowieka, „z każdego narodu i wszystkich pokoleń, ludów i języków” (Ap 7, 9).

Z tekstów nowotestamentalnych G. Odasso wydobywa dwa szczególne fragmenty. Jeden pochodzi z Listu do Rzymian (rozdz. 2), drugi z Dziejów Apostolskich (17, 23b). Na podstawie tekstu z Listu do Rzymian autor zarysowuje perspektywę dialogu między wspólnotą wierzących w Zmartwychwstałego a wyznawcami innych religii. Opierając się na zasadzie zaczerpniętej z antropologii chrystologicznej, a wyrażonej przez Sobór Watykański II, Odasso twierdzi, że w innych religiach duch Chrystusa jest również

obecny. A dialog pomiędzy chrześcijanami a wyznawcami innych religii przynosi obopólne ubogacenie (s. 266). Na podstawie tekstu z Dziejów Apostolskich (17, 23b) ponownie zostaje przywołana wartość każdego doświadczenia religijnego. Jednocześnie Odasso postrzega, że z tego tekstu wynika przekonanie o ograniczeniach, jakim podlega takie doświadczenie, określanych niekiedy pojemnym terminem „dewiacje” religijne (s. 280).

Giovanni Odasso twierdzi, iż teksty Nowego Testamentu są kluczowe dla określania biblijnych fundamentów teologii religii. Wynika to z faktu, że wymiar chrystologiczny stanowi podstawę, na której opiera się każda teologia chrześcijańska. A dla teologii religii ten aspekt okazuje się jeszcze istotniejszy. Nie chodzi tutaj o wyodrębnienie nauczania Chrystusa na temat innych religii, ale o wskazanie na Chrystusa jako na fundament całej teologii religii.

Jako zakończenie (s. 283–305) autor przedstawił siedem tez, które w formie syntetycznej wyrażają rezultaty jego biblijnych poszukiwań. Tezy te są próbą uproszczonego sformułowania tego, co zostało przedstawione na kartach omawianej książki. Jeśli wziąć pod uwagę, że wyrosła ona z wykładów, to można ten zabieg autora zrozumieć.

Trzeba w podsumowaniu stwierdzić, że autor zmierzył się z trudną kwestią. Stał wobec nowej dyscypliny, której narodzin nieomal był świadkiem. Nim przeszedł do dyskursu *stricte* biblijnego, przedstawił jej historię, tendencje i modele. Podejmując się ustalenia biblijnych podstaw teologii religii, wpisał się w typowy dla posoborowej teologii sposób refleksji. Zdominowała ją bowiem tendencja skrypturystyczna, która miała stanowić odpowiedź na skostniałe przez stulecia, dogmatyczne struktury nauczania teologii. Kryzys, panującej niemal niepodzielnie w teologii katolickiej, filozofii neotomistycznej otworzył przed biblistyką nowe perspektywy. Soborowa formuła *Sacrae pagine studium sit veluti anima Sacrae Theologiae* (Konstytucja *Dei Verbum* nr 24) zastąpiła scholastyczną zasadę *probatur ex Scriptura*.

Jednak biblistyka nie była gotowa do przejęcia funkcji, jaką dotychczas sprawowała filozofia, bo i być nie mogła. Jej odmienna metodologia do tego nie upoważniała. Mimo to, przez kilkanaście lat *de facto* tę funkcję przejęła z różnymi skutkami dla samej teologii. G. Odasso reprezentuje już nowy nurt biblistów, którzy nie chcą zastępować filozofów w teologii, ale stara się odszukać dla biblistyki właściwego miejsca w refleksji teologicznej. Najpierw przedstawia on wybrane zagadnienia biblijne, analizuje je w nawiązaniu do innych religii, a następnie ukazuje konsekwencje tych analiz dla samej teologii religii.

Publikacja nie wyczerpuje zagadnienia biblijnych fundamentów teologii religii, jednak trzeba podkreślić jej oryginalność. Wystarczy odnotować, że w wydanej w roku 2001 kilkutomowej publikacji: *Religia. Encyklopedia PWN* nie ma nawet hasła teologia religii.

Polskie tłumaczenie nie wzbudza poważniejszych wątpliwości. Jednak pomimo staranności tłumacz Stanisław Obirek nie zawsze wykazał się adekwatną znajomością polskiej terminologii biblijnej. Nie widać powodu, dlaczego nie odmienia imienia zachodnio-semickiego bóstwa i wciąż pisze go w mianowniku El. Na stronie 217 tłumacz używa nieznanego w języku polskim terminu *anfizionia* na określenie zjednoczenia dwunastu pokoleń izraelskich wokół jednego Boga, które w języku polskim określa się terminem *anfiktionia*. Jednak pewna nonszalancja w traktowaniu problematyki biblij-

nej przez tłumacza jest widoczna przy terminologii odnoszącej się do tradycji związanej z ostatnią księgą Tory. W polskiej literaturze biblistycznej używa się dwóch przymiotników: deuteronomiczny i deuteronomistyczny. Deuteronomiczny dotyczy samej Księgi Powtórzonego Prawa, zaś deuteronomistyczny bloku obejmującego księgi Jozuego, Sędziów, dwie Samuela i dwie Królewskie. Niestety, tłumacz nie dostrzegł tej różnicy i używa jedynie przymiotnika deuteronomiczny.

Andrzej Mrozek